New Zealand Scholarship - Hiranga Te Reo Maori, 2004

RESOURCE BOOKLET

Refer to this booklet to answer Tümahi Tuatahi for New Zealand Scholarship – Hiranga, Te Reo Mäori 93003.

© New Zealand Qualifications Authority, 2004.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced by any means without the prior permission of the New Zealand Qualifications Authority

RESOURCE FOR TÜMAHI TUARUA:

Ngä Tohutohu:

In earlier times, Mäori language newspapers revolutionised communication in Mäori, just as radio and television have done more recently. The passage below is adapted from a letter to the editor of the newspaper called 'Te Puke ki Hikurangi'. The letter was written by Teweri Haere-tü-te-rangi, from Parinui on the Whanganui river, during the 1904–5 war between Japan and Russia.

- Carefully read the passage below, and answer the questions on pages 6–8 of your answer booklet, in Mäori.
- Take care to use correct Mäori in writing your answers.
- Use your own words where appropriate.

Parinui.

Hune 24, 1905.

Ki te Etita,

E hoa, e te Etita, kia ora tonu koe, kia tino ora rawa, möu i manawanui ki te whakahaere i te taonga o te hunga mate, o te hunga ora. E hoa, ko te wähi iti o te waiata nei hei mea ake mäku mö ö tätau tángata nunui kua ngaro atu nei i te tirohanga kanohi. Koia rä tënei: Kaiwhiri ngä mate ki ngä momo rangatira,

Ka kawa ngä ware, ko wai-koherikitia.

Ka kai he pua kë, ka rauiri ki Te Pö, ëi hä.

E hoa, ënä koe, te ähuatanga o ngä iwi e uhia mai rä e te kapua pango, e kaukau mai rä i roto i te puna o te toto: arä, ö täua whanaunga a Ruhia räua ko Tiapani. Heoi, me mutu iho i konei ngä mihi.

E hoa, e te Etita, utaina atu ngä mea whakamïharo i kitea e au o tënei tau, ki runga ki te tuarä o Te Puke ki Hikurangi, mäna e mau atu ki ngä wähi e türia ana e öna waewae. Arä, tuatahi:

Tënei tëtahi kaumátua, nö mätau anö, kua mate i ënei rä tata ka mahue ake nei. Ko te ingoa o taua kaumatua ko Te Whitu Paenga-roa; ko tënei kaumatua, i uru te kaute o öna tau ki te kaute o ngä whakatupuranga, ä, ko te kaumatua nei i kite anö ia i tana mokopuna tuatoru. E pënei ana:

Nä Te Whitu Paenga-roa ko Mihipeka,

Nä Mihipeka ko Makirangi,

Nä Makirangi ko Te Hemo-ata,

Nä Te Hemo-ata ko Te Kehu.

Koia tënei te toru o ana mokopuna. Kätahi anö ia ka moe ki te urupä o öna tüpuna. Ko te kaute o ngä wairua i puta mai i roto i te hope o tënei kaumatua, e 68; ko ngä mea kei te ora o roto i taua 68 nei, e 41. Ko tënei 68, me te 41 e ora nei, käore rawa he kiri mä i whakaranu mai ki roto, engari ko ngä kiri mai anö o ö tätou tïpuna me ö tätou kuia i haere mai nei i Hawaiki ki tënei moutere. Käti mö tënei wähi.

o ngä tängata nei, ko Tahuaio me täna tamaiti whängai. Käti, i a räua e haere ana i roto i te ngäherehere, ka kite räua i te manu nei e hou ana ki roto i te rua o te räkau. Kätahi ka karanga atu te tamaiti, 'Päpä, he manu!' Kätahi ka kï atu a Päpä, 'E tama, noho puku, me whakamätau e täua mehemea e kore e mau i a täua.' Kätahi ka whakamökihi te haere atu a te tangata nei; näwai rä i mamao, kua tata. Kätahi anö ka rere atu te tangata nei, ehara, kua mau!

Nä, he käkä te manu nei. Titiro atu ai te tangata nei ki roto i te puare o te räkau rä, ko ngä\häki e pükai mai ana i roto i te rua. Kätahi ka whäwhätia atu e te tangata rä, kätahi räua ko täna tamaiti ka hoki ki te käinga. Nö tö räua taenga ki te käinga, ka patua te käkä nei e te tangata rä, ko ngä häki ka whakaawhitia ki te heihei. E rua wiki e awhi ana, ka paopao ngä küao käkä nei. Kotahi marama te tangata rä e tüpato ana i äna küao käkä, nö tätahi rä ka wareware te tangata nei. Kätahi anö ka peke mai te nanakia nei te ngeru.

Ë, ka raru rä hoki ngä küao käkä a te tangata rä! Nö te hokinga mai o te tangata rä, ka kite i te kätua e tangi haere noa iho ana, kua kore ngä küao. Möhio tonu te tangata rä, kua pau öna ngeru äna küao käkä. Kätahi ka pühia e te tangata rä äna ngeru; kore kia kotahi he mea i waiho kia ora ana e te tangata nei. Käti mö tënei wähi.

Tuatoru. E möhio ana te tangata mehemea ki te tangi te riroriro, kua tata te raumati, kua takatü te whakaaro o te kuia räua ko te koroheke ki te mahi i te whenua hei tupunga kai mä räua. Käti, i te tïmatanga mai o te tau nei, kätahi ngä wähine nei ka whakatö i ä räua kai; ko Mihi tëtahi, ko Terehina tëtahi. Ko tä Mihi i whakatö ai, he törori; ko tä Terehina i whakatö ai, he kamokamo, arä, he hue. Kotahi anö te rangi i ruia ai ä räua kai ki te whenua, engari ko ä räua mära he mära wehewehe. E rua tonu ngä rä, ka kitekite ngä wähine nei i a räua, kätahi ka ui atu a Terehina ki a Mihi, 'E hoa, kei te pëhea tö törori, i te kino o te ngau iho o te rä?'

Tangohia mai i Te Puke ki Hikurangi Pukapuka 6, Nama 16, 7 Hürae 1905. www.nzdl.org/niupepa

KUPU ÄWHINA:

kätua = mother bird pükai = lie in a heap törori = tobacco whakamökihi = go stealthily